MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA IJODIY VA AMALIY FAOLIYAT USULLARI

Jo‘raboyeva Dilobarxon Sherali qizi
Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya
Mazkur maqolada musiqa ta’limi jarayonida o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va amaliy faoliyatini tashkil etishning pedagogik asoslari yoritilgan. Musiqa darslarida qo‘llaniladigan ijodiy va amaliy faoliyat usullarining mazmun-mohiyati, ularning o‘quvchilarning musiqiy tafakkuri, estetik didi va ijrochilik kompetensiyalarini shakllantirishdagi o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida musiqa mashg‘ulotlarini tashkil etishning samarali yo‘llari ko‘rsatib berilgan.
Kalit so‘zlar: *musiqa ta’limi, musiqa darsi, ijodiy faoliyat, amaliy faoliyat, musiqiy tafakkur, ijrochilik mahorati, musiqiy qobiliyat, pedagogik texnologiyalar, estetik tarbiya.*

KIRISH

Yangi O‘zbekiston zamonaviy ta’limi sharoitida yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, musiqa ta’limi o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy, estetik va madaniy kamolotida muhim o‘rin tutadi. Musiqa san’ati insonning ruhiy olamiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan san’at turi bo‘lib, u shaxsning hissiy dunyosi, tafakkuri va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi[26].

Musiqa ta’limining asosiy maqsadi o‘quvchilarda musiqiy madaniyatni shakllantirish, ularda musiqa san’atiga qiziqish uyg‘otish hamda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishdan iborat. Mazkur maqsadga erishishda musiqa darslarida ijodiy va amaliy faoliyat usullaridan samarali foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

Pedagog olimlarning ta’kidlashicha, musiqiy faoliyat jarayonida o‘quvchilarning estetik didi, emotsional sezgirligi, badiiy tafakkuri va ijodkorlik qobiliyati rivojlanadi. Shu sababli zamonaviy musiqa pedagogikasida o‘quvchini tayyor bilimlarni qabul qiluvchi obyekt emas, balki faol ijodkor subyekt sifatida shakllantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda[27].

Ijodiy faoliyat insonning yangi g‘oyalar yaratish, mavjud bilimlarni yangicha talqin qilish va mustaqil qarorlar qabul qilish jarayonidir. Musiqa ta’limida ijodiy faoliyat o‘quvchilarning musiqiy tasavvurlari, badiiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan faoliyat turi sifatida namoyon bo‘ladi.

B.M.Teplov musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirishda ijodiy faoliyatning o‘rni beqiyos ekanligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, musiqa bilan shug‘ullanish jarayonida o‘quvchilarning ritmni his etish, musiqiy eshituv va musiqiy xotira kabi qobiliyatlari shakllanadi[28].

[1] Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.

[2] Vetlugina N.A. Muzykalnoe vospitanie v detskom sadu. – Moskva: Prosveshchenie, 2018. – 240 s.
[3] Kabalevskiy D.B. Osnovnye printsipy i metody muzykalnogo vospitaniya. – Moskva: Prosveshchenie, 2017.

Ijodiy faoliyatning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:
-o‘quvchilarning musiqiy tasavvurlarini rivojlantirish;
-mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish;
-musiqiy obrazlarni idrok etish va talqin qilishga o‘rgatish;
-estetik didni rivojlantirish;
-ijodiy tashabbuskorlikni qo‘llab-quvvatlash.

Musiqa darslarida ijodiy faoliyat turli shakllarda namoyon bo‘ladi. Jumladan, improvizatsiya qilish, musiqiy hikoyalar tuzish, kuy yaratish, ritmik mashqlar bajarish va sahna ko‘rinishlarini tayyorlash kabi faoliyatlar o‘quvchilarning ijodkorligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Amaliy faoliyat musiqa ta’limining ajralmas qismi bo‘lib, nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash imkonini beradi. O‘quvchilar qo‘shiq kuylash, cholg‘u asboblarida ijro etish, ritmik harakatlar bajarish va musiqa tinglash orqali musiqiy bilimlarni amaliy jihatdan o‘zlashtiradilar.

Amaliy faoliyatning pedagogik ahamiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:
-musiqiy ko‘nikma va malakalarni shakllantiradi;
-nazariy bilimlarni mustahkamlaydi;
-jamoa bilan ishlash madaniyatini rivojlantiradi;
-estetik tarbiya samaradorligini oshiradi;
-ijrochilik mahoratini takomillashtiradi.

D.B.Kabalevskiy musiqa darslarini faol musiqiy amaliyot asosida tashkil etish zarurligini ta’kidlab, o‘quvchilar musiqani faqat tinglabgina qolmasdan, uni ijro etish va his qilishlari kerakligini qayd etadi[29].

Qo‘shiq kuylash musiqa darslarining yetakchi faoliyat turi hisoblanadi. Qo‘shiq kuylash jarayonida o‘quvchilarda nafaqat vokal ko‘nikmalar, balki estetik did, nutq madaniyati va emotsional sezgirlik ham rivojlanadi.

Qo‘shiq kuylash quyidagi pedagogik vazifalarni bajaradi:
-ovoz apparatini rivojlantiradi;
-musiqiy eshituvni shakllantiradi;
-ritm va tempni his etishga o‘rgatadi;
-badiiy matnni anglash ko‘nikmasini rivojlantiradi;
-jamoa bo‘lib ishlash malakasini shakllantiradi.

Musiqa rahbari qo‘shiq tanlashda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va vokal imkoniyatlarini hisobga olishi zarur.

Musiqa tinglash o‘quvchilarning musiqiy tafakkuri va estetik didini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Tinglash jarayonida o‘quvchilar musiqa asarlarining xarakteri, mazmuni va ifoda vositalarini anglay boshlaydilar.

Musiqa tinglash quyidagi bosqichlarda tashkil etiladi:
1. Asar haqida qisqacha ma’lumot berish.
2. Asarni tinglash.
3. Tahlil qilish.
4. O‘quvchilarning fikr-mulohazalarini tinglash.

[4] Kabalevskiy D.B. Osnovnye printsipy i metody muzykalnogo vospitaniya. – Moskva: Prosveshchenie, 2017.

5. Xulosa chiqarish.

Ushbu jarayon o‘quvchilarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish bilan birga, ularning estetik baholash qobiliyatini ham shakllantiradi[30].

Improvizatsiya musiqa ta’limida eng samarali ijodiy faoliyat turlaridan biri hisoblanadi. Improvizatsiya jarayonida o‘quvchi erkin fikrlaydi, yangi musiqiy obrazlar yaratadi va o‘zining ichki hissiyotlarini musiqa vositasida ifoda etadi.

Improvizatsiyaning quyidagi turlari mavjud: ritmik improvizatsiya;melodik improvizatsiya; vokal improvizatsiya; harakatli improvizatsiya. Pedagogik tadqiqotlar improvizatsiya mashqlari o‘quvchilarning kreativ fikrlash darajasini sezilarli oshirishini ko‘rsatmoqda[31].

Boshlang‘ich sinflar va maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda musiqiy o‘yinlar alohida ahamiyatga ega. O‘yin faoliyati bolaning tabiiy ehtiyoji bo‘lib, uning orqali musiqiy qobiliyatlarni samarali rivojlantirish mumkin.

Musiqiy o‘yinlarning asosiy afzalliklari:

-darsga qiziqishni oshiradi;

-emotsional muhit yaratadi;

-musiqiy qobiliyatlarni rivojlantiradi;

-ijodiy faollikni rag‘batlantiradi;

-ijtimoiylashuvga yordam beradi.

Musiqiy-didaktik o‘yinlar, ritmik o‘yinlar va sahnalashtirilgan o‘yinlar musiqa ta’limida keng qo‘llaniladi. Ritmik harakatlar musiqa va jismoniy faoliyatning uyg‘unlashgan shakli bo‘lib, o‘quvchilarning ritm hissini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ritmik harakatlar yordamida koordinatsiya rivojlanadi, ritm hissi mustahkamlanadi, musiqiy obrazlar chuqurroq idrok etiladi, estetik madaniyat shakllanadi. E.Jak-Dalkroz ritmik harakatlarni musiqiy ta’limning eng muhim vositalaridan biri sifatida baholagan.

Musiqa ta’limida cholg‘u asboblaridan foydalanish o‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Cholg‘u ijrochiligi nafaqat amaliy ko‘nikmalarni shakllantiradi, balki o‘quvchilarning estetik didi, musiqiy tafakkuri va ijodiy faolligini ham rivojlantiradi.

Musiqa darslarida bolalar cholg‘u asboblaridan foydalanishning pedagogik ahamiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi. a)musiqiy eshituvni rivojlantiradi; b)ritm hissini shakllantiradi; c)mustaqil ijod qilishga o‘rgatadi; d) jamoaviy ijrochilik madaniyatini tarbiyalaydi; e)musiqiy savodxonlikni oshiradi.

O‘zbekiston maktablarida doira, qayroq, safoil, rubob, dutor, chang va boshqa milliy cholg‘ular bilan tanishtirish o‘quvchilarda milliy musiqa merosiga hurmat tuyg‘ularini shakllantirishga xizmat qiladi.

Musiqa pedagoglari cholg‘u asboblarida oddiy ritmik jo‘rlar chalishdan boshlab, asta-sekin murakkabroq musiqiy mashqlarni bajarishga o‘rgatishlari tavsiya etiladi. Bu jarayon o‘quvchilarning musiqiy faoliyatga qiziqishini kuchaytiradi va ularni faol ishtirokchi sifatida shakllantiradi.

[5] Asafyev B.V. O muzykalnom prosveshchenii i vospitanii. – Sankt-Peterburg: Lan, 2019. – 256 s.

[6] Podlasiy I.P. Pedagogika. – Moskva: Yurayt, 2022. – 576 s.

Zamonaviy pedagogikada loyiha metodi o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, izlanishga va ijodiy faoliyatga jalb qilishning samarali vositasi sifatida qaraladi.

Musiqa ta’limida loyiha metodining asosiy maqsadi o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lash hamda ularda tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iborat.

Musiqa darslarida quyidagi loyihalar tashkil etilishi mumkin: “Mening sevimli kompozitorim”; “Milliy cholg‘ular olami”; “O‘zbek xalq qo‘shiqlari tarixi”; “Musiqa va tabiat”; “Musiqa va teatr san’ati” va h.k.

Loyiha faoliyati davomida o‘quvchilar axborot izlaydi, tahlil qiladi, taqdimotlar tayyorlaydi va o‘z fikrlarini omma oldida himoya qiladi. Bu esa ularning kommunikativ va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi[2].

Ta’lim jarayonining samaradorligi ko‘p jihatdan qo‘llanilayotgan metodlarga bog‘liq. Zamonaviy musiqa darslarida interaktiv metodlardan foydalanish o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi va ularni ijodiy faoliyatga undaydi.

Musiqa ta’limida keng qo‘llaniladigan interaktiv metodlar quyidagilar: “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Baliq skeleti”, “Keys-stadi”; “INSERT”, “Debat”, “Rollli o‘yinlar” va h.k.

Masalan, “Aqliy hujum” metodidan foydalanilganda o‘quvchilarga ma’lum bir musiqiy asar yuzasidan erkin fikr bildirish imkoniyati yaratiladi. Bu esa ularda mustaqil fikrlash va musiqiy tahlil ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Bugungi kunda sun’iy intellekt elementlari ham musiqa ta’limida qo‘llanila boshladi. Turli dasturlar yordamida kuy yaratish, musiqiy tahlil qilish va notalarni avtomatik qayta ishlash imkoniyatlari paydo bo‘lmoqda.

So‘nggi yillarda STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi ta’lim tizimida keng qo‘llanilmoqda. Ushbu yondashuv san’atni boshqa fanlar bilan integratsiyalash imkonini beradi. Musiqa ta’limida STEAM texnologiyasi o‘quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantiradi, innovatsion g‘oyalarni shakllantiradi, fanlararo bog‘liqlikni ta’minlaydi va muammolarni kompleks hal qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Masalan, musiqiy tovushlarning fizik xususiyatlarini o‘rganish fizika fani bilan, ritmik strukturalarni tahlil qilish matematika bilan integratsiyalashgan holda tashkil etilishi mumkin.

Ijodiy topshiriqlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini va badiiy tasavvurlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Quyidagi topshiriqlar samarali hisoblanadi:

kuyga mos hikoya tuzish, tinglangan asarga rasm chizish, she’rga kuy tanlash, ritmik jo‘r yaratish, musiqiy sahna ko‘rinishlarini tayyorlash va h.k. Mazkur topshiriqlar o‘quvchilarning emotsional dunyosini boyitadi va ularning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi.

Demak, musiqa darslarida ijodiy va amaliy faoliyat usullaridan tizimli va maqsadli foydalanish zamonaviy musiqa ta’limining samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. Abdurahmonov A. Musiqa o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021. – 256 b.
4. Hasanov R. Musiqa pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 312 b.
5. Sharipov Sh. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2020. – 240 b.
6. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2018. – 180 b.
7. Vetlugina N.A. Muzykalnoe vospitanie v detskom sadu. – Moskva: Prosveshchenie, 2018. – 240 s.
8. Kabalevskiy D.B. Osnovnye printsipy i metody muzykalnogo vospitaniya. – Moskva: Prosveshchenie, 2017. – 192 s.
9. UNESCO. Framework for Culture and Arts Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2024. – 85 p.